

AZERBAIJAN NÜFUSUNUN EĞİTİM AÇISINDAN ANALİZİ*

Rehman SEFEROV
Akif AKKUŞ**

ÖZET

Azerbaycan nüfusunun eğitim durumu tarihsel süreç içerisinde çok fazla değişime uğramıştır. Ülke nüfusunun eğitim durumu özellikle Sovyet Döneminden günümüze kadar geçen sürede büyük değişime uğramıştır. Örneğin, 1926 yılında ülke nüfusunun yaklaşık % 30'u okur-yazarken, 1970 yılında bu oran % 99'a ulaşmıştır.

Azerbaycan'da son olarak yapılan nüfus sayımına göre okuma-yazma bilenlerin oranı % 98.2 (erkeklerin % 98.6'sı, kadınların ise % 97.7'si) gibi oldukça yüksek bir değer oluşturmaktadır. Genel olarak kadın ve erkek nüfus arasındaki okuma-yazma oranında önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Bu durum Sovyetler Birliği Dönemi'nde uygulanan eğitim sistemi ile alakalıdır.

Okur-yazar nüfus, bitirilen son öğrenim kurumları içerisinde en büyük payı liseyi bitirenler oluşturmaktadır. Liseyi bitirenlerin % 39.8'lik oranına karşın, ortaokulu bitirenler % 13, ilkokulu bitirenler % 12.8, üniversiteyi bitirenler ise % 17.7'lik (erkek nüfusun % 19.5, kadın nüfusun ise % 16) bir oran içermektedir. Nitekim son yıllarda liseyi bitirenlerin oranı azalmakta, buna karşın yüksekökol ve üniversiteyi bitirenlerin oranları artmaktadır. Bu da sevinilecek bir durumdur. Çünkü eğitim seviyesi yükselen bir toplum ülkenin büyüme ve gelişmesinde olumlu rol oynar.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Nüfus, Azerbaycan

ABSTRACT

The situation of the education of Azerbaijan population has changed widely during its historical development. In the situation of the education of the nation's population, there have been enormous changes, especially from the first census made in Soviet times to today. For example, although nearly % 30 of the nation's population were literate in 1926, this ratio has reached to % 99 in 1970 s.

For the first of January 1999 the statistics show that, literacy ratio of the Azerbaijan population is 98.2 % (male population 98.6 %, female population 97.8 %), this figure is high as in developed country. There are no considerable differences between female and male population. This situation is depending on education system of Soviet period.

The population ratio graduated from the high school is 39.8 %, secondary school is 13 %, and primary school 12.8 % and university is 17.7 % (male population ratio for university is 19.5 % and female is 16 %). Similarly, the person percentage graduate of the high school is decreasing while university is increasing. This situation creates positive effects in the developing of the country and it is a pleasing phenomena.

Keywords: Education, Population, Azerbaijan

GİRİŞ

Çalışma sahası Azerbaycan, Kafkasya Bölgesi'nin güneydoğusunda 38°24'-41°54' kuzey enlemleri ile 44°46'-50°50' doğu boylamları arasında yer alır. Ülkenin toplam yüzölçümü 86.600 km², nüfusu ise 1 Ocak 2005 tarihi itibarıyla

* S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Eğitimi Bilim Dalında hazırlanan ve sunulan doktora tezinin bir bölümüdür.

** Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi

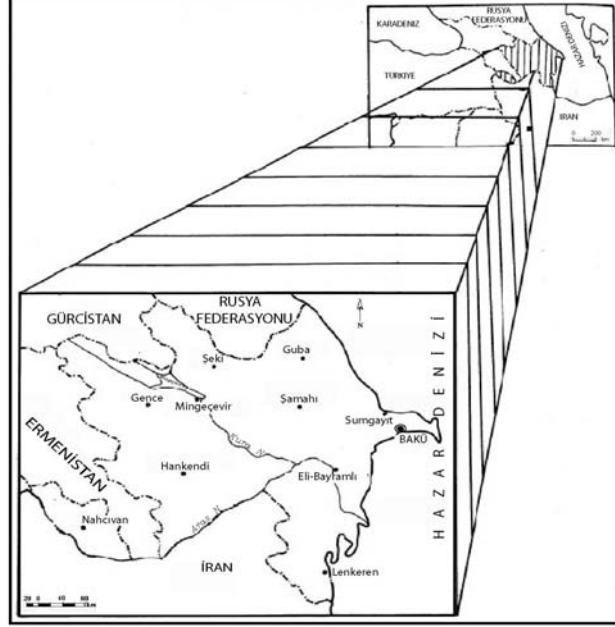
8.400.000'dir. Azerbaycan'ın doğusunda Hazar Denizi, kuzeyinde Rusya Federasyonu, kuzeybatısında Gürcistan, batısında Ermenistan, güneyinde İran ve güneybatısında Türkiye yer alır (Şekil 1).

Araştırmayı ortaya koyarken öncelikle, “Tarihsel Süreç İçerisinde Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Durumu” ile alakalı daha önce yapılmış olan çalışmalar incelenmiştir. Bu çalışmalar da göz önünde bulundurularak, elde edilen verilerin değerlendirilmesi detaylı bir şekilde ortaya konulmuştur.

Bir ülkenin sosyal ve ekonomik gücü üzerinde nüfusun eğitim durumunun etkisi büyüktür. Okur-yazarların yüksek olduğu ülkelerde ekonomik gelişme imkânları da kuvvet kazanır. Azerbaycan bu yönden şanslı sayılmaktadır. Çünkü komünist rejimin özelliği dolayısıyla okuma-yazma sorunlarını çözmüştür. Ancak yine komünist rejimin bir başka özelliği nedeniyle bu ülke dünya medeniyetine kapatıldığı için çağdaş eğitim ve medeniyet araçlarından uzakta kalmıştır (Oğan, 1992). Bu nedenlerle Eski Sovyet Cumhuriyetler Birliği içinde bile söz konusu alanlarda bu yönde büyük uçurumlar meydana gelmiştir. Diğer Hristiyan cumhuriyetlerin eğitim seviyesine göre Türk cumhuriyetlerinde eğitim seviyesi istenilen düzeylere ulaşamamıştır.

İnsan gücünün iyi yetiştirilmesi ve eğitilmesi bakımından, ilkokuldan üniversiteye kadar yapılan örgün eğitime ihtiyaç vardır. Bunun yanında, her seviyede, her meslek grubu için çağın gereklerine göre yapılan hizmet içi eğitim de önemlidir. Günümüzde de artık bilinmektedir ki, ülkelerin kalkınmasında temel etken, yetiştirilmiş insan gücüdür.

Böylece eğitim sisteminde okulun görevinin iyi bilinmesi, çağın gereklerine uygun olarak mevcut eğitim programlarının düzenlenmesi büyük önem taşımaktadır. Devletin varlığı, birliği ve bölünmezliğinin korunması; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasının tamamlanması, ancak çağın bilim ve teknolojisinin gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmış, sağlam karakterli, kendi kültür değerlerine sahip gençlerin yetiştirilmesine bağlıdır (Atalay, 2000).



Şekil 1. Çalışma alanının (Azerbaycan'ın) lokasyon haritası

Kısacası, en değerli milli varlığın ve kalkınmada sürükleyici etkenlerin en önemlisi, nüfus potansiyelidir. Bu potansiyelin eğitim yoluyla en iyi şekilde değerlendirilerek, kalkınmanın hizmetine sunulması esastır.

AZERBAYCAN NÜFUSU EĞİTİM DURUMUNUN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ DEĞİŞİMİ

Azerbaycan nüfusu eğitim durumunun diğer Türk topluluklarına kıyasla son derece gelişmiş olduğu görülür. Azerbaycan'ın 11. yüzyıldan itibaren takip ettiği eğitim sistemi, Türk-İslâm aleminin klasik okul ve medrese sistemi şeklinde idi. Nitekim, Azerbaycan tarihinin dramatik siyasi gelişmelerle dolu olması nedeniyle eğitim sisteminde bir devamlılık olmamıştır.

Bu istikrarsızlığın en büyük sebeplerinden birisi, Güney Azerbaycan'ın sık sık İran'ın Şii kontrolünde kalmasıdır. Bu durumu, değişik bir şekilde Kuzey Azerbaycan'da da görmek mümkündür. Nitekim, Nadir Şah'ın vefatından sonra 1748-1820'lere kadar bağımsız hâlde yaşayan Kuzey Azerbaycan, çeşitli bölümlere ve hanlıklara ayrılmıştır (Eliyarlı, 1996). Bu birlikten yoksun durum onların Rus işgaline uğramalarının en büyük sebeplerinden birini teşkil eder.

1828 Türkmençay Antlaşması'yla Azerbaycan nüfusunun eğitim durumu yeni bir safhaya girmiştir. Şöyle ki, Güney Azerbaycan nüfusu (İran'da yaşayan Azeriler) tamamen İran dini liderlerinin eline düşerken, Kuzey Azerbaycan nüfusu de Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma mekanizması haline gelen Rus okullarının etkisi altında kalmıştır.

Böylece, Güney Azerbaycan nüfusu ile Kuzey Azerbaycan nüfusu arasındaki baskıya karşı direniş mücadelesi son derece dağınık bir tablo ortaya çıkarmıştır.

Şöyle ki, Güney Azerbaycan nüfusunun bir kısmı Şia Eğitimine kayarken, bir kısmı Şia Eğitimini red manasında kendi kabuğuna çekilmiştir.

Buna karşılık Kuzey Azerbaycan’da ise Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma çabalarına rağmen Rus okullarının modern ilimleri de içermesi Azerbaycan nüfusunun dikkatini çekmiş ve Rus okulları kanalı ile modern dünyaya açılma yolunu gören Kuzey Azerbaycan nüfusu kısa zamanda başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. Böylece edindikleri bilgiler ile hem Azerbaycan nüfusunun eğitimi geliştirme hem de değişik bilim dallarında ileri gitme imkânını bulmuşlardır.

19. yüzyılın son çeyreğinde Gaspıralı İsmail Bey’in klasik okul ve medrese eğitimi reforme ederek tanzim ettiği “Usul-i cedid” yönetiminin etkisi ile hız kazanan Azerbaycan’daki eğitim sistemi meyvelerini vermeye başlamıştır. İslâmdan kopmadan modern bilim ilkelerine uyarak izlediği eğitim sistemi ile Azerbaycan nüfusu Osmanlı Devleti, özellikle Anadolu ile atbaşı halinde o devir Türk Dünyasının modern eğitimde en ileri giden Türk ülkesi olmuştur (TİKA, 1995).

Sovyetler Birliği döneminde eğitim sistemi 1930 yılına kadar eski usul eğitimin devamı şeklinde olmuştur. Fakat 1930’lu yıllardan itibaren kolhozlaşmanın yarattığı yeni durumlar çerçevesinde tam bir kitle eğitimi başlatılmıştır. Burada amaç millî ve dinî kültürden yoksun yepyeni bir Sovyet vatandaşı yetiştirme hedeflendiği için Kuzey Azerbaycan’da canlı bir hale gelen Türkleşmek, İslâmlaşmak ve Batılaşmak prensipleri bir kenara bırakılmış ve hatta yasaklanmıştır (Esgerov, 2003).

Sovyet Dönemi’nin bu baskıcı ve yönlendirici eğitim sisteminin daha önceki eğitim sistemine kıyasla önemli bir farkı bulunmaktadır. En önemli fark eğitimin yaygınlaştırılması ve mecburi hâle getirilmesidir. Dolayısıyla Kuzey Azerbaycan nüfusu arasında eğitimsiz kalanların sayısı kademe kademe azalmıştır. Bunun sonucu olarak da, 1960-1970’li yıllarda okuma-yazma oranı % 100’e yaklaşmıştır.

Tablo 1. Nüfus sayımlarına göre 9-49 yaş arası nüfusun okuma-yazma oranı

Yıllar	Erkek	Kadın	Toplam	Kent	Kır
1926	36.1	19.2	28.2	58.7	13.7
1939	88.8	76.1	82.8	89.1	78.5
1959	98.8	96.0	97.3	97.3	97.4
1970	99.8	99.5	99.6	99.8	99.5
1979	100	99.9	99.9	100	99.9
1989	99.9	99.9	99.9	99.9	99.9
1999	99.9	99.8	99.9	99.9	99.8

Kaynak: ADİK, 2004’den yararlanılarak

Öte yandan, 20. yüzyılda Azerbaycan, dört değişim döneminde (1918’e kadar-Bağımsızlık öncesi, Bağımsızlık dönemi 1918-1920, Sovyet Donemi 1920-1991 ve Bağımsızlık sonrası 1991’den günümüze) üç farklı alfabe kullanmak gibi çok özel bir deneyim yaşamıştır. Bu yüzyılın başında Arap alfabesini kullanan ülke, 1918’de Bağımsızlığını ilân ettikten sonra Latin alfabesini benimsemiştir. 1939 yılında Sovyet Rusya egemenliğinde iken Kiril alfabesini kabul etmiş ve 1991 yılına kadar bu alfabeği kullanmıştır. Ancak aynı yılda bağımsızlığını

kazanan Azerbaycan, bu tarihten itibaren Latin alfabesini kabul ederek, 1993 yılında da uygulamaya başlamıştır. Ayrıca, Ağustos 2001 yılından itibaren de o dönemin Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in Fermanı* ile kiril alfabesini kullanmak tamamıyla yasaklanmıştır. Böylece ülke ölçüsünde Latin alfabesini okuma-yazma seferberliğine girilmiştir.

Sovyetler Birliği Öncesi Nüfusun Eğitim Durumu

Rusların bilhassa İran'ın bölgedeki etkisini azaltmak için Rus-Tatar okulları (Russko-Tatarskaya)'nı çok sayıda açmaları ve Azerileri Rus kültürüne dahil gayretleri, Azeriler üzerinde değişik etkiler bırakmıştır. Ancak Rus okullarında olan çocuklara iyi gözle bakılmadığı için aileler ilk dönemlerde çocuklarını bu okullara vermek istememişlerdir.

Ruslar tarafından Azerbaycan'da açılan ilk Rus Okulu 1830'da Şuşa'da faaliyete geçmiştir. Bu okullar sayesinde Ruslar bazı Azeri gençleri kendi kültürlerine dâhil etseler de, diğer Azeri gençlerinin okuyup kendi insanlarına ve ülkesine bağlı olarak yetişmesine engel olamamıştır. Çünkü modern ilimler öğrenen Azeri aydınları, kendi halkının bilgisizliğini ve geri kalmışlığını görerek, onlara modern eğitim vermenin yollarını aramaya başlamıştır (Esgerov, 2003). Böylece Azerbaycan nüfusu'nun eğitim seviyesi 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında hızla yükselmeye başlamıştır.

Bilhassa 20. yüzyılın başlarında Türkiye ile eğitim ve kültürel ilişkilerini geliştiren Azerbaycan'da konuşulan Türkçe daha da gelişmeye başlamıştır. Türkiye ve diğer kardeş kavimler ile başlatılan bu ilişkiler bir süre sonra onları, diğer Türklerle dil ve kültür birliğine sevk etmiştir. Azerbaycan nüfusu eğitim konusunda Rusya'dan gerektiği kadar faydalanamayacağını anlayınca, bilhassa 1905'ten sonra Türkiye'ye yönelmiştir.

İlk adım olarak Türkiye'nin eğitim tecrübesinden faydalanmak için öğretmen getirme yoluna gitmişlerdir. Ayrıca Rus yetkililerin çıkardıkları bütün engellere rağmen bu öğretmen getirme işi uzun süre devam etmiş ve bağımsız Azerbaycan hükümeti zamanında bu işe daha da hız verilmiştir. Örneğin, 1917 ve 1919 yıllarında Türkiye'den Azerbaycan'a giden öğretmen sayısı 300'ü geçmiştir (TİKA, 1995). Eğitim sahasındaki bu gelişmeler, Oğuz Türklerinin iki grubunu ilk defa birbirine dil ve kültür yönünden bu kadar yakınlaştırmıştır.

Sovyetler Birliği Döneminde Nüfusun Eğitim Durumu

Ruslar Azerbaycan'ı işgal ettikten sonra, ülkenin doğal zenginliklerini keşfedince ülkeyi kolonileştirme yoluna gitmişlerdir. Azerbaycan nüfusunu Hristiyanlaştırmak ve Ruslaştırmak için büyük gayret sarf etmişlerdir. Nikolay İlminski'nin kurduğu Rus-Tatar okullarından Azerbaycan'da çok sayıda açılmıştır. Ancak bu okullarda okuyan Azeri gençlerinin önemli bir kısmının, kendi ülkesini ve insanlarını düşünerek hareket etmeleri yüzünden Ruslar istedikleri sonuçları alamamışlardır. Bununla da yetinmeyen Azeri aydınları Türkiye ile işbirliği kurarak ortak eğitim, dil ve kültür çalışmaları yapmışlardır.

* Azerbaycan'da Cumhurbaşkanı fermanları kanun gücündedir.

Bu milli şuuru gören Ruslar, Sovyet döneminde her yolu kullanarak Azerbaycan nüfusunun Türkiye'deki kardeşleri ile irtibatlarını kati olarak kesmeye çalışmışlardır.

Bağımsız Azerbaycan'ın 28 Nisan 1920'de Kızıl Ordu birlikleri tarafından yeniden işgalinden sonra Ruslar, komünizm adına ülkede acımasız bir dikta rejimi uygulamışlardır. Azerbaycan'da eğitim alanında milli duygulara yer vermeyen bir eğitim sistemi yerleştiren Sovyetler, 15-16 yıl hiç taviz vermeden bunu yürütmüşlerdir. 1920'li yıllarda, Sovyetlerin zoraki eğitim sisteminin pek başarılı olmadığını görüyoruz. Zira 1926'de Azerbaycan'dan gelen Sovyet temsilcilerinin yaklaşık % 72'si okuma yazma bilmiyordu. Ancak 1959'da bu ülkeden gelen temsilcilerin okuma-yazma oranı % 97'ye ulaşmıştır (Tablo 1).

Burada bir gerçeği de ifade etmek gerekir ki, Sovyet döneminde Azerbaycan'da okuma yazma bilenlerin sayısı hızla yükselmiştir. Günümüzde Azerbaycan nüfusunun yaklaşık % 98'i okuma ve yazma sorununu çözmüş durumdadır. "Bu başarı, Sovyet eğitim sisteminin bir sonucu mudur?" gibi bir soru akla gelebilir (Esgerov, 2003). Bilhassa Sovyet döneminde önce ilkokul, sonra da ilk ve ortaokul zorunlu eğitim haline getirilmiştir.

Bu arada Sovyetlerin açtığı halk okullarında ve kurslarda okuma yazma bilmeyen yaşlı nüfusa mümkün olduğu kadar okuma yazma öğretilmiştir. Nitekim, Sovyetler bu mecburi kitle eğitimini, Azerbaycan nüfusunu Sovyetleştirmek için yapmışlardır.

Okullarda uygulanan ders programlarında, Azerbaycan Türkçesinin, millî kültürünün ve Azerbaycan'ın Türk tarihinin bir parçası olduğu hakkında hiçbir bilgi verilmemiştir. Sovyetlerin 1950'li yıllara kadar uyguladığı bu eğitim sistemi sonucunda Azerbaycan nüfusu'nun milli duyguları büyük ölçüde zedelenmiştir.

Buna karşın, 1950'li yıllarda bir grup Azerbaycan aydınının öncülüğünü yaptığı ana dili kullanma çalışmaları ile milli tarih ve kültür konuları hakkında güzel yazılar yazılmaya ve Moskova'nın Azerbaycan'da uyguladığı Sovyetleştirme politikasına karşı çıkılmaya başlanmıştır.

Sovyetlerin Azerbaycan nüfusunun uyanışını ve ilmi potansiyelini bu şekilde durdurmalarına rağmen Azerbaycan'da kurulan ilim ocaklarının, üniversite ve enstitülerin, ilk ve orta dereceli okulların sayılarında önemli artışlar olmuştur.

Eğitim ve bilim alanında Azerbaycan nüfusunun gösterdiği bu başarının altında muhakkak ki, Azerilerin daha iyiye ve mutlu geleceğe kavuşabilmek ümidiyle yürüttükleri öğrenme ve aydınlanma azmi yatmaktadır.

Bağımsızlık Sonrasında Eğitim Sisteminde Görülen Değişmeler

Bağımsızlık sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Sistemi, 1993 tarihli kanunla yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye göre Eğitim Sistemi (Tahsil Kanunu) 6 bölümden oluşmaktadır.

- | | |
|-------------------------------|---|
| a) Genel Maddeler | d) Eğitim Projesinin İştirakçileri |
| b) Eğitim Sistemi | e) Eğitim Finansmanı |
| c) Eğitim Sisteminin Yönetimi | f) Eğitim Alanında Uluslararası İşbirliği |

Kanunun başlangıç bölümünde eğitim, toplumun ve devletin gelişimini sağlayan stratejik öneme sahip, milli, ahlaki, uluslararası değerleri esas alan

demokratik bir karakter taşıyan, vatandaşların esas haklarından sayılan bir süreç olarak tanımlanmıştır.

Eğitim Dili: Azerbaycan Tahsil Kanunu'nun 6. maddesi, eğitim dilini düzenlemektedir. Bu maddeye göre "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin eğitim kurumlarında eğitim dili Azerbaycan Dili'dir." Ancak toplumun talebine uygun olarak devlet standartları çerçevesinde, mutlaka Azerbaycan Dili ve Edebiyatı, Azerbaycan Tarihi ve Azerbaycan Coğrafyası da öğretilmek şartıyla azınlık halklarının dillerinde ve Batı Dillerinde de eğitim yapılabilir.

Azınlık okullarında Azerbaycan Eğitim Bakanlığının belirlediği programa ek olarak haftada ikişer saat her sınıfta kendi ana dilleri okutulmaktadır.

Kanunun 9. maddesinde de eğitim, **"her türlü bilgi ve beceri ve sorumluluk duygusu kazandıran, ileri uygarlığa, gelişmiş dünya görüşüne ulaştıran, Azerbaycan'ın özgürlüğü ve bağımsızlığı için çalışan, halkın milli, ahlaki, hümanist, maddi ve manevi değerlerine bağlı, onları koruyan ve geliştiren, insan haklarına saygılı bireyler yetiştirme eylemi"** olarak ifade edilmiştir.

Kanunun 3. maddesinde, eğitimin devlet okullarında parasız verildiği açıklanmaktadır. Ancak, paralı okulların da açılabileceğini ve bu okullarda okuma hakkını kazanan öğrencilere, devlet okullarındaki harcamalar ölçü alınarak parasal yardım yapılabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca üstün yetenekli öğrencilerin yurt içinde veya yurt dışında devlet imkânları ile eğitim alabileceklerine hükmedilmiştir. Aynı maddenin 7. paragrafında devlet, "yükseköğrenim öğrencilerine, öğrenimini bitirdikten beş yıl sonra ödemek şartı ile öğrenim kredisi verebilir" denilmektedir.

Kanunun 5. maddesinde, Azerbaycan'da eğitimin dünyevi karakter taşıdığı, ancak lise mezunlarının (11. sınıfı bitirenlerin) dini eğitim kurumlarında eğitim alabileceği belirtiliyor (TCBB, 1999). Ayrıca Tahsil Kanununun 10. maddesinde ise, Azerbaycan'da uygulanan öğrenim kademeleri aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaya tabi tutuldu.

Okul öncesi eğitim (Mektebe kadar tahsil)- Anaokulu ve Kreşler,

Genel eğitim (Umum tahsil 1.- 11. sınıflar)

a) İlkokul (İptidai tahsil 1.- 4. sınıflar)

b) Ortaokul (Esas tahsil 5.-9. sınıflar)

c) Lise (Orta tahsil 10.-11.sınıflar)

Mesleki okullar (Peşe İhtisası) - Teknik ve Meslek Eğitimi, Orta İhtisas Eğitimi, Yükseköğretim (Ali mektepler) - Üniversiteler, Enstitüler, Akademiler.

Ülkede zorunlu eğitim 1995 yılında kabul edilen Anayasanın 42/b maddesine göre 9 yıldır, ilkokulun 1. sınıflarından başlar, ortaokulun 9. sınıfını bitirince sona erer.

Azerbaycan'da üstün yetenekli öğrencilerin sınıf atlamaları yanında, özel yetenekliler için de ihtisaslaştırılmış fen mekteplerinde özel eğitim almaları kanunla sağlanmıştır. Ayrıca, çalışanlar için akşam okullarında öğrenim görebilme veya uzaktan eğitim yöntemleri ile öğrenimlerini sürdürebilme imkanları da vardır.

Yükseköğretim: Azerbaycan’da bağımsızlık sonrası Yükseköğretim Kurumlarına giriş yöntemi de değişmiştir. Böylece Azerbaycan 1992 yılından itibaren merkezi test sınavı ile Yükseköğretim Kurumlarına öğrenci almaktadır. Ayrıca Yükseköğretim diploması aldıktan sonraki eğitim kademelerinde de değişiklikler yapılarak Lisans sonrası Yüksek Lisans (Magistratura) eğitimine geçilmiştir.

ÖRGÜN EĞİTİM KURUMLARINDAKİ DEĞİŞMELER

Ülkelerdeki nüfusun okuma-yazma oranının yüksek olması önemli değildir. Önemli olan husus, nüfusun milli ve kültürel değerler içerisinde, çağdaş eğitim-öğretimle, yüksek bilgi düzeyine göre eğitilmiş olmasıdır. Toplumların kalkınması açısından ekonomik, sosyal ve kültürel yönlerden bir bütünlük göstermesi şarttır. Bu bakımdan bir ülkeyi diğer ülkelerle karşılaştırırken, ekonomik göstergelerin yanında sosyal göstergeler de kullanılmaktadır. Temel sosyal göstergeler içinde iş bulma, kültür, sağlık ve eğitim bulunmaktadır. Bunlardan eğitim sektörü, kalkınma çabalarında ekonominin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştiren temel bir kaynaktır (Atalay, 2000).

Özellikle insan gücünün iyi yetiştirilmesi ve eğitilmesi bakımından ilkokuldan üniversiteye kadar yapılan örgün eğitime ihtiyaç vardır. Bunun yanında, her seviyede her meslek grubu için çağın gereklerine göre yapılan hizmet içi eğitim de önemlidir. Günümüzde de artık bilinmektedir ki, ülkelerin kalkınmasında temel etken yetiştirilmiş insan gücüdür.

Bu açıklamalar çerçevesinde Azerbaycan’da uygulanan örgün eğitim ve öğrenim sistemi’nin genel özellikleri planlı bir şekilde aşağıda ele alınmıştır. Azerbaycan’da örgün eğitim kurumları dört kademeye ayrılmıştır. Bunlar okul öncesi eğitim, genel eğitim (ilkokul, ortaokul ve liseler) yüksek mesleki okullar ve yükseköğretim kurumlarıdır.

Okul Öncesi Eğitim Sistemi ve Özellikleri

Azerbaycan Tahsil Kanunu’nun 14. maddesi okul öncesi eğitimi düzenlemektedir. Buna göre okul öncesi eğitim, 1,5 yaşında başlayıp 6 yaşını doldurana kadar ailede ve okulöncesi terbiye kurumlarında verilmektedir. Okul öncesi eğitim zorunlu olmayıp, bu kurumlara çocuklar ailelerinin isteği üzerine alınırlar. Devlet, çocukların ve bebeklerin terbiyesi ve sosyal gelişimi için maddi ve manevi yardım güvencesi vermektedir.

Özellikle bu eğitim kurumları bütün ülkelerde birbirine göre farklılıklar göstermekle birlikte, kadının iş yaşamına katılma oranı arttıkça okul öncesi eğitim kurumlarına olan gereksinim de bu oranda artmaktadır. Bu çerçevede Azerbaycan’daki okul öncesi eğitim kurumları aşağıdaki şekilde sınıflandırılmaya tabi tutulmuştur.

Körpe Evleri: 1.5-2 yaş arası çocukların devam ettiği kurumlar,

Körpe Evleri Bahçeleri: 2-3 yaş arası çocukların devam ettiği kurumlar,

Çocuk Bahçeleri ve Aile Bahçeleri: 3-6 yaş arası çocukların devam ettiği kurumlar,

Okul Bahçeleri: Herhangi bir okulun bünyesinde açılan eğitim kurumları,

Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi

Bahçe İnternatları: Ailelerin, çocuklarını yatılı olarak verdikleri eğitim kurumları,

Çocuk Evleri: Öksüz, yetim ve bakıma muhtaç çocukların bakıldıkları eğitim kurumları,

Sakat ve zihinsel özürli çocuklar için çocuk evleri (Ergün, 1996, ATN, 2000)'dir.

Azerbaycan'da okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı ve ülke çapındaki dağılımı, ihtiyaca cevap vermekten çok uzaktır. Ayrıca 1990'lı yıllardan itibaren (bağımsızlık sonrası) ülkedeki ana okullarının sayısında azalmalar görülmüştür. Örneğin, 1990 yılında 2185 olan anaokulu sayısı, 1995 yılında 1973'e ve 2002 yılında ise 1781'e düşmüştür (Tablo 2). Bunun başlıca nedeni, Karabağ Savaşı döneminde ve bağımsızlık sonrası olan zorunlu göçlerin bir kısmının okul öncesi eğitim kurumlarında yerleştirilmesi olmuştur. Bunun sonucu faaliyet gösteren ana okul sayısında azalmalar görülmüştür.

Ülkedeki mevcut okul öncesi eğitim kurumlarının büyük bir kısmı kentsel yerleşmelerde bulunmaktadır. Son olarak 2002 yılında kentsel yerleşmelerde 1015 olan ana okul sayısı kırsal yerleşmelerde 766 olmuştur (Tablo 2).

Tablo 2. Azerbaycan'ın toplam, kent ve kır anaokulları açısından durumu

Öğretim Yılı	Kent	%	Kır	%	Toplam
1990-1991	1243	56.9	942	43.1	2185
1995-1996	1137	57.6	836	42.4	1973
1998-1999	1060	57.2	794	42.8	1854
2000-2001	1014	56.6	776	43.4	1790
2002-2003	1015	57.0	766	43.0	1781

Kaynak: ADİK, 2004'den yararlanılarak

Okul öncesi eğitim kurumlarında bulunan öğrenci sayısı çağ nüfusuna göre son derece azdır. Bu kademedeki yıllar itibarıyla, öğrenci artışının az olması ve hatta bağımsızlık sonrası yıllarda görülen düşüşler, diğer imkansızlıklar ile birlikte Azeri Türklerinin aile yapısından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Azerbaycan'daki ana okullarındaki öğrenci sayısı 1990 yılında 180.900 iken, 1995'de 136.800, 2002'de ise 111.400 (79.600 kentsel, 31.800 kırsal) olmuştur.

Sonuç olarak, Azerbaycan'da 1781 okul öncesi eğitim kurumu bulunmakta olup, bu kurumlarda 111.400 öğrenci eğitim almaktadır. Böylece okul öncesi çağ nüfusun okullaşma oranı % 20 civarında olup, bu kurumlarda 20.000'e yakın öğretmen görev yapmaktadır.

Genel Eğitim Sistemi ve Özellikleri

Azerbaycan'da Umum Tahsil Mektepleri olarak adlandırılan genel eğitim; ilkokul, ortaokul ve lise olarak üç basamaktan oluşmaktadır. Genel eğitim kurumlarında her öğretim yılı 4 sömestreden oluşmaktadır. Her sömestre sonunda ara değerlendirmeleri gösteren kıymet cetveli (karne), öğretim yılı sonunda sene sonu başarı durumunu gösteren karne düzenlenir.

I. Sömestr: 1 Eylül'de başlar ve 30 Ekim'de öğrenciler karnelerini alır ve bir haftalık tatile çıkar.

II. Sömestr: 7 Kasım'da başlar ve 29 Aralık'ta öğrenciler karnelerini alır ve iki haftalık tatile çıkar.

III. Sömestr: 10 Ocak'ta başlar ve 19 Mart'ta öğrenciler karnelerini alır ve iki haftalık tatile çıkar.

IV. Sömestr: 1 Nisan'da başlar ve dersler tüm sınıflarda 25 Mayıs'ta biter. İlkokul öğrencilerine karneleri verilir ve yaz tatiline bırakılır. Ortaokul ve lisede ise yıl sonu sınavları yapılır. Yani ara sınıflarda (5, 6, 7, 8, 10) 26 Mayıs - 31 Mayıs tarihleri arasında bitirme ve sınıf geçme sınavları yapılır ve öğrenciler karnelerini alıp yaz tatiline çıkarlar. Ayrıca 9. sınıf bitirme sınavları 1-11 Haziran tarihleri arasında, 11. sınıf bitirme sınavları ise 1-25 Haziran tarihleri arasında yapılmaktadır.

Azerbaycan'da ilkokulu bitirenlere diploma düzenlenmez. Ancak mecburi eğitimi (9. sınıfı) bitirenlere ortaokul diploması (şahadetname), 11. sınıfı bitirenlere ise lise diploması (atestat) verilir.

Genel eğitim, kanunların belirlediği süre tamamlanmadan da bitirilebilir. Ülkede 11 yıllık eğitim süresi öğrencinin yeteneğine göre 9 yıl veya daha az bir sürede bitirilerek diploma alınabilir. Mezuniyet diplomalarında kimlik bilgisi, kayıt ve mezuniyet yılı vb.den başka son yılda aldığı notların ortalamaları da yer alır.

Özürlülerin ve Yoksulların Eğitimi: Özürlüler için her kademedede eğitim olanağı sağlanmaktadır. Ailesi tarafından eğitilme olanağı olmayan yoksulların eğitimi de ücretsiz sağlanmaktadır. Bu tür eğitime yer veren her kademedede okul bulunmaktadır.

Tablo 3. Azerbaycan'da genel eğitim kurumlarının dağılımı

Öğretim Yılı	İlk Okul	Orta Okul	Lise	Toplam	Özürlüler İçin
1990-1991	520	1.148	2.578	4.246	22
1995-1996	526	975	2.961	4.462	18
1999-2000	481	921	3.126	4.528	21
2000-2001	470	922	3.136	4.528	20
2001-2002	446	923	3.149	4.518	20
2002-2003	431	926	3.157	4.514	19

Kaynak: ADİK, 2004'den yararlanılarak

İlk ve Ortaokul Eğitimi

Azerbaycan'da ilk ve ortaokulu kapsayan 9 yıllık zorunlu eğitim vardır. İlk ve orta öğretimin amaç ve görevleri, milli eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak, her Azerbaycan çocuğuna iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkları kazandırmak, onu milli ahlak anlayışına uygun olarak yetiştirmek, ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünde yetiştirerek hayata ve üst öğretime hazırlamaktır.

Azerbaycan'da okulların tamamı her yılın 1 Eylül tarihinde eğitim-öğretime başlar. Bu nedenle ilkokula 1 Eylül'e kadar 6 yaşını bitirmiş olan çocuklar kabul edilir. Genellikle ilk, orta ve lisenin eğitim-öğretimi aynı binada sürdürülmektedir.

Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi

Azerbaycan'da ilk ve orta öğretimdeki öğrenim durumu oldukça başarılı olup çağ nüfusunun hemen hemen tamamı ilk ve ortaöğretim görmektedir. Genel olarak ilk ve ortaöğretim çağındaki öğrencilerin öğrenim görmeleri artık sorun olmaktan çıkmıştır. Bu çağındaki nüfusun okullaşma oranı planlanan hedeflere ulaşmış durumdadır. Azerbaycan'da ilk ve ortaokul çağı nüfusunda, okullaşma oranı % 100'e ulaşmıştır.

Nüfus artışına paralel olarak ilk ve orta öğretimde öğrenci sayısı da devamlı değişim göstermektedir. Örneğin 1990-1991 öğretim yılında ilkokulda 527.000, ortaokulda da 639.000 olan öğrenci sayısı, 2002-2003 öğretim yılında ilkokulda 631.000'e, ortaokulda ise 820.000'e yükselmiştir.

Azerbaycan'da ilkokul bağımsız okullarda verilebildiği gibi birleşik okullarda da (ilk, orta ve lise aynı binada) verilebilmektedir. Azerbaycan'da 2002-2003 öğretim yılı verilerine göre, 431'i bağımsız binada olmak üzere toplam 3000'e yakın ilkokul vardır.

Öte yandan zorunlu eğitimin son yıllarında oryantasyon sınıflarıyla öğrenciler gelecekteki eğitimlerine hazırlanmaktadır. Lise ve devamı olarak üniversite eğitimi hedefleyen öğrencilerle meslek eğitimi hedefleyen öğrenciler ayrı bölümlerde eğitilmektedir. Eğitim ve öğretim genellikle Azerbaycan Türkçe'si ile verilmektedir.

Lise Eğitimi

Ülkede 9 yıllık zorunlu eğitimden sonra 2 yıl klasik lise eğitimi (10. ve 11. sınıfları kapsar) ya da 2-4 yıl arasında değişen meslek lisesi eğitimi yapılmaktadır. Haftada 32-36 saat ders yapılan liselerde yıllık işgünü 208-210 arasındadır. Liseyi bitiren öğrencilere "Ortaöğretim" diploması (Atestat) verilir.

Lisede bir sınıfta en az 15 en çok 29 öğrenci öngörülmektedir. Sınıf mevcudu 30'a ulaştığı zaman, sınıf 2'ye bölünüp bir sınıf açılmaktadır.

Lisede öğrenim gören öğrenci sayıları 1990-2003 yılları arasında 138-231 bin arasında değişme göstermiştir. Ülkede 1990 yılında 178.000, 1995 yılında 138.000, 2002 yılında ise 231.000 öğrenci lisede öğrenim görmüştür.

Azerbaycan'da, 9 yıllık eğitimden sonra, "peşe mektebi" denilen meslek liselerinde 2-3, "teknikum"larda 4 yıl öğrenim verilir. İlk iki yıldan sonrası ön lisans olarak kabul edilmektedir. Ayrıca orta öğretimi bitirenlerden isteyenlere 6 aydan 2 yıla kadar süren mesleki kurs eğitimi verilmektedir. Mesleki eğitim 16-30 yaş arasında sürdürülür.

Temayüllü (Belli Branş Ağırlıklı Lise) Okul: Azerbaycan'da matematik, fizik, kimya, biyoloji, spor, müzik, resim ağırlıklı okullarda bulunmaktadır. Bilhassa bu okullar gençleri yüksek öğretime hazırlayan örgün eğitim kurumlarıdır. Bu okullar genel öğretim kurumlarına paralel bir yapılanmaya göre teşkilatlanmıştır. Özellikle müzik ve resim (ince sanat) ağırlıklı okulların bir kısmı diğer okullara devam eden öğrencilere uygun zamanlarında ders veren okullar olarak hizmet vermektedir.

Öte yandan, Azerbaycan'da eğitim sisteminin en çarpıcı özelliği sanat eğitimine verilen önemdir. Her Azeri çocuğu aldığı ana eğitime paralel olarak bir sanat dalında da eğitilmektedir.

Meslek Yüksek Okulları Eğitim Sistemi ve Özellikleri

Azerbaycan'da orta ihtisas mektepleri olarak adlandırılan meslek yüksek okulları teknikum ve kolej adıyla anılan lise üstü öğrenim veren kurumlardır.

Azerbaycan'da orta düzeyde meslek elemanı yetiştirmeyi amaçlayan bu okullara orta okuldan sonra gidilebildiği gibi liseden sonra da gidilebilmektedir. Orta okuldan sonra bu okullara gidenlere 4 yıl süreli, liseyi bitirdikten sonra gidenlere ise 2 yıl süreli eğitim verilmektedir. Teknikum ve kolejler bağımsız okul olarak açılabilirler gibi üniversitelere bağlı olarak da açılabilirlerdir.

Yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrenci sayılarının dağılımını incelediğimizde; 1990-1991 öğretim yılında 58.800 olan toplam öğrenci sayısı, 1998-1999 öğretim yılında 35.700, 2003-2004 öğretim yılında ise 52.250 olmuştur (Tablo 4). Bunların da hemen hemen % 80 kadarı örgün öğretimde, geriye kalanı ise açık öğretim ve ikinci öğretimde öğrenim görmektedir. Ancak 1996-1997 öğretim yılından itibaren ikinci öğretimde öğrenim gören öğrenci bulunmamaktadır.

Tablo 4. Azerbaycan'da yükseköğretim ve öğrenci sayılarının dağılımı

Öğretim Yılı	Yüksek Okul Sayısı	ÖĞRENCİ SAYISI				Kazanan Öğrenci Sayısı	Mezun Öğrenci Sayısı
		Örgün Öğretim	İkinci Öğretim	Açık Öğretim	Toplam		
1990-1991	78	37.600	5200	16.000	58.800	20.600	20.300
1993-1994	78	20.200	1400	12.300	33.900	8800	11.500
1995-1996	78	24.500	500	5500	30.500	8900	8200
1998-1999	73	28.800	-	6900	35.700	12.000	9900
2000-2001	68	33.100	-	8100	41.200	14.300	10.900
2003-2004	55	40.650	-	11.600	52.250	15.850	-

Kaynak: ADİK, 2004'den yararlanılarak

Üniversite Eğitim Sistemi ve Özellikleri

Yükseköğretim en üst seviyeli insan gücünün bilimsel alanlarda gerekli elemanı yetiştiren eğitim kademesidir. Yüksek öğretim kademesi içinde üniversiteler, enstitüler, konservatuarlar ve akademiler bulunmaktadır.

Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra, 1992 yılından itibaren merkezi test sınavı ile Yükseköğretim Kurumlarına öğrenci almaktadır. Üniversiteler genellikle Bakü'de toplanmış olup, Bakü Devlet Üniversitesi hariç, üniversiteler belli uzmanlık alanlarına göre kurularak ilgili olduğu uzmanlık alanının adı ile anılırlar (Örneğin, İktisat Üniversitesi, Pedagoji Üniversite vb. gibi). Azerbaycan'da 17-18 yaşından başlayan yükseköğretimde yaşın üst sınırı yoktur. Öğrenim süresi Tıp Üniversitesinde 6 yıl diğer tüm üniversitelerde ise 4 yıldır.

Yüksek öğretim kurumları, özgün bilimsel araştırma yapan bilim adamı ve araştırmacı yetiştiren kurumlardır. Ülkenin ilerlemesinde yüksek öğrenimini tamamlamış gençlere çok ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle yüksek öğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin sayısını artırmak gerekmektedir. Azerbaycan'da üniversite kurumlarından mezun olanların 6 yaş üstü toplam nüfusa oranı 1999 nüfus sayımına göre % 8.1'dir.

Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi

Yükseköğretim kuruluşları uygun kadroların oluşmasına, maddi ve teknik imkânlarına, branşlarının özelliklerine göre bir ve iki kademeli eğitim verirler. Birinci kademeyi bitirenlere lisans (bakalavr) derecesi verilir. Lisans derecesini almış başarılı kişiler sınavla ikinci kademe olan yüksek lisans (magistratura) eğitimi alırlar.

Azerbaycan'da yükseköğretim kurumları doğrudan Tehsil Nazirliğine (Eğitim Bakanlığına) bağlıdır. Azerbaycan Tahsil Kanunu'nun 19. maddesine göre üniversiteler dünya standartlarına uygun olarak Eğitim Bakanlığınca onaylanmış öğretim programlarını bağımsız bir şekilde uygulamaktadır.

Diğer taraftan Azerbaycan'da, yükseköğretimdeki okullaşma oranları gelişmiş ülkelere göre düşük olmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerin büyük bir kısmından yüksektir. Nitekim günümüzde yükseköğretim çağındaki nüfusun belirli bir kısmı yüksek öğretime devam edebilmektedir. Yani yükseköğretimde okullaşma oranı genel öğretime nazaran düşüktür.

Azerbaycan'da bağımsızlık sonrası üniversite ve fakülte sayısı hızla artmaktadır. Böylece yeni yükseköğretim kurumlarının açılması ve öğretimin sürdüğü üniversitelerin kapasitelerinin artırılması ile ilgili çalışmalar devam etmektedir.

Azerbaycan'da 1990-1991 öğretim yılında yükseköğretim kurumlarında 105.100 olan toplam öğrenci sayısı, 2000-2001 öğretim yılında 91.000, 2003-2004 öğretim yılında ise 104.000 olmuştur (Tablo 5). Bu sayının da % 80 kadarı örgün öğretimde, geriye kalanı ise açık öğretim ve ikinci öğretimde öğrenim görmektedir.

Tablo 5. Azerbaycan'da üniversite ve öğrenci sayılarının dağılımı

Öğretim Yılı	Üniversite Sayısı	ÖĞRENCİ SAYISI				Kazanan Öğrenci Sayısı	Mezun
		Örgün Öğretim	İkinci Öğretim	Açık Öğretim	Toplam		
1990-1991	17	60.400	16.700	28.000	105.100	19.500	18.200
1995-1996	23	58.600	6200	21.500	86.300	15.400	18.700
2000-2001	25	74.700	100	16.200	91.000	20.500	19.900
2001-2002	25	80.400	100	18.500	99.000	23.500	23.000
2002-2003	26	81.100	150	20.400	101.650	18.100	24.300
2003-2004	27	81.100	150	22.750	104.000	22.000	-

Kaynak: ADİK, 2004'den yararlanılarak

Öte yandan bu öğrenci sayısını Azerbaycan'ın 18-21 yaş grubu nüfusu ile oranladığımızda, üniversite öğretiminde okullaşma oranı % 15 civarındadır. Bu rakamlar dikkate alındığında ülkedeki üniversite okullaşma oranının gelişmiş ülkelere göre düşük olduğu görülmektedir.

Bu üniversitelerin yanında ayrıca birçok Azerbaycanlı öğrenci yurt dışında (çoğunlukla Türkiye ve BDT ülkelerinde) burslu veya kendi imkanları ölçüsünde öğrenim görmektedir.

AZERBAYCAN NÜFUSUNUN OKURYAZARLIK DURUMU

Eğitim durumu, bir ülkenin bir bölgenin veya bir yerleşim merkezinin gelişmişliğinin belirleyici ölçütlerinden birisidir. Eğitim, insanların doğal, sosyal, kültürel ve ekonomik olaylara bakış açılarına yön vermektedir. Eğitim seviyesi yüksek bir toplum, ülkenin büyüme ve gelişmesinde önemli rol oynar. Azerbaycan eğitim seviyesi sürekli yükselmekte olan bir ülkedir. Okul sayısının artmasıyla birlikte okur-yazar oranı da giderek artış göstermektedir.

Azerbaycan'da 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus toplamı, 1999 yılı nüfus sayımı verilerine göre 7.052.686'dır. Bu toplam içinde 3.414.076 erkek, 3.638.610 kadın bulunur. Ülke nüfusunun % 98.2'i, erkeklerin % 98.64'ü, kadınların ise % 97.78'i okuma-yazma bilmektedir. Genel olarak kadın ve erkek nüfus arasındaki okuma-yazma oranında önemli bir farklılık bulunmamaktadır. Bu durum Sovyetler Birliği Dönemi'nde uygulanan eğitim sistemi ile alakalıdır.

Azerbaycan nüfusu içerisinde okuma-yazma bilmeyen toplam nüfus miktarı ise 127.560'dır (okuma-yazma bilmeyen bu nüfusun da % 36.5'i erkek, % 63.5'i kadındır). Bu değerlere bakılarak okuma-yazma bilme oranının çok yüksek olduğu gibi bir fikre kapılmamak gerekir. Çünkü Sovyet sisteminden (o zaman eğitimin mecburi olması dolayısıyla) yeni çıkmış olmasına rağmen, 127.560 kişinin okur-yazar olmaması Azerbaycan için büyük bir rakamdır.

Azerbaycan'da en fazla okuma-yazma bilen yaş grubu 25-44 arasındadır. Bu yaşlar arasında yer alan nüfusun hemen hemen % 100'ü yakını okuma-yazma bilmektedir.

Okuma-Yazma Bilmeyen Nüfus

Azerbaycan'da 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus miktarı 1999 yılı verilerine göre 7.052.686 olup, bu nüfusun 127.560'ı okuma-yazma bilmemektedir. Bu miktar, ülke nüfusunun % 1.8'ine denk gelmektedir. Okuma-yazma bilmeyen nüfusun 46.560'ı (% 36.5'i) erkek, 81.000'i (% 63.5) kadındır. Erkeklerin % 1.36'sı, kadınların ise % 2.22'si okuma-yazma bilmemektedir.

Özellikle kadınların okuma-yazma bilmeyenler içinde daha büyük paya sahip olması dikkat çekmektedir. Bu oranın yüksek olmasında, Azerbaycan'a olan göçler ile kadınların eğitime (erkeklere nazaran) daha az önem verilmesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim son yıllarda okuma-yazma bilenler içinde kadınların oranı az da olsa yükselmektedir. Ayrıca kadınlarda okuma-yazma bilmeyenlerin oranının en yüksek olduğu yaş grubu 65 ve üzeridir. Bu oranın yüksekliği geçmiş yıllarda kadınların okula gitme oranının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır.

Okur-Yazar Nüfusun, Bitirilen Son Öğrenim Kurumuna Göre Değişimi

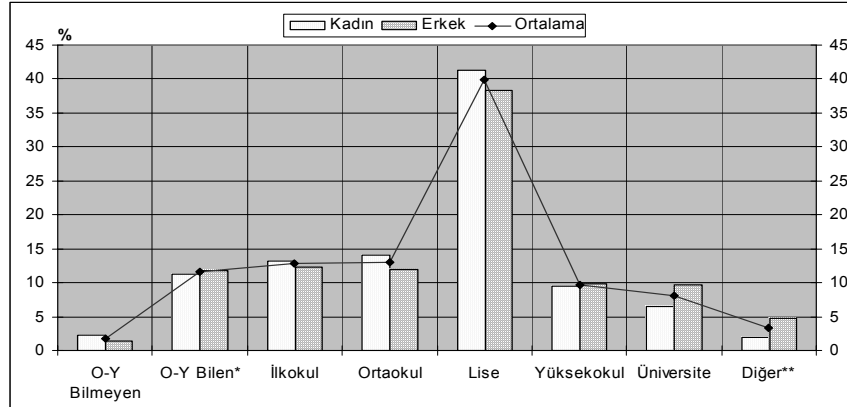
Azerbaycan'da bağımsızlık sonrası 1999 yılına kadar geçen 8 yıllık süre içerisinde bütün eğitim kademelerinde mezun olan öğrenci sayısı artmıştır. Bu artışın sebeplerinden biri nüfusun artması, bir diğeri de okullaşma oranının yükselmesidir. Azerbaycan'da okullaşma oranının yükselmesi ilk, orta ve yükseköğretim okullarının sayısının artışıyla doğru orantılıdır. Ayrıca 1991-1999

Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi

döneminde okuma-yazma bilen fakat herhangi bir öğrenim kurumunu bitirmeyen nüfus oranında az da olsa azalma görülmüştür. Örneğin, 1991 yılında okuma-yazma bilen nüfusun % 12'si, 1999 yılında ise % 11.5'i hiçbir öğrenim kurumunu bitirmemiştir. Okuma-yazma bilen nüfusun yüzde olarak azalmasına karşılık sayı olarak artışı söz konusudur. Bu durum nüfus artışıyla paralellik göstermektedir.

Okuma-yazma bilen nüfusun bitirdikleri son öğrenim kurumlarına göre dağılımları incelendiğinde; bitirilen son öğrenim kurumları içerisinde en büyük payı liseyi bitirenler oluşturmaktadır. 1999 yılında liseyi bitirenlerin % 39.83'lük oranına karşın, ortaokulu bitirenler % 13.01, ilkokulu bitirenler % 12.76, yüksekokul bitirenler % 9.6, üniversiteyi bitirenler ise % 8.1'lik bir oran içermektedir (Şekil 2). Nitekim son yıllarda liseyi bitirenlerin oranı azalmakta, buna karşın yüksekokul ve üniversiteyi bitirenlerin oranları artmaktadır. Bu da sevinilecek bir durumdur. Çünkü eğitim seviyesi yükselen bir toplum ülkenin büyüme ve gelişmesinde olumlu rol oynar.

Şekil 2. Azerbaycan nüfusunun okuryazarlık durumuna göre oransal dağılımı



Kaynak: ADİK, 2001'den yararlanılarak (* Bir öğrenim kurumu mezunu olmayan okuma-yazma bilen, ** Mesleki ve Yüksek Eğitimli Nüfus)

Azerbaycan'da okuma-yazma bilen nüfusun bitirdikleri son öğrenim kurumları cinsiyete göre de değişimler göstermektedir. Bir öğrenim kurumunu bitirmeyenlerin oranı kadın nüfusta daha yüksektir. Örneğin 1999 yılında erkeklerin % 13.11'i, kadınların ise % 13.55'i hiçbir öğrenim kurumundan mezun olmamıştır. Ayrıca ilkokul, ortaokul ve liseyi bitirenlerde de kadınların oranı erkeklere göre daha yüksektir. Bu da kadın nüfusun yükseköğrenim kurumlarına devam etmelerinin erkeklere oranla daha düşük olmasından kaynaklanır. Yükseköğrenim kurumlarına devam edenler içerisinde erkekler daha yüksek oran içermektedir. Ülkede 1999 yılı sayım verilerine göre erkeklerin % 9.79'u, kadınların 9.43'ü yüksekokul bitirirken, erkeklerin % 9.73'ü, kadınların % 6.58'i üniversiteyi bitirmiştir.

Okuma-yazma bilen nüfusun bitirdikleri son öğrenim kurumları cinsiyete göre oransal dağılışı çerçevesinde de farklılık arz etmektedir. Örneğin 1999 yılında bir öğrenim kurumunu bitirmeyenlerin % 47.6'sı erkek, % 52.4'ü kadındır. Ayrıca ilkokulu bitirenlerin % 46.9'unu erkek, % 53.1'ini kadın nüfus, ortaokulu bitirenlerin % 44.5'ini erkek, % 55.5'ini kadın, liseyi bitirenlerin % 46.5'ini erkek, % 53.5'ini kadın, yüksekokulu bitirenlerin % 49.3'ünü erkek, % 50.7'sini kadın, üniversiteyi bitirenlerin ise % 58.1'ini erkek, % 41.9'unu kadın nüfus oluşturmaktadır.

Azerbaycan'da yükseköğretimi bitiren nüfus içerisinde erkeklerin oranı yüksektir. Bu da daha çok Azeri toplumunun geleneksel yapısı erkeklerin aile reisi olarak ev geçindireceği düşüncesinin yaygın olması gibi nedenlerle, erkeklerin okutulmasına öncelik tanınmasındandır. Böylece lise mezunu erkeklerin yüksekokul ve üniversite bitirmeleri için aileler tarafından bütün imkanlar zorlanmaktadır. Ancak son yıllarda değişen ekonomik koşullar aile yapılarında da bir değişim meydana getirmiştir. Aileler çocuklarını cinsiyet ayırımı yapmaksızın okutmaya çalışmaktadır.

Bir Öğrenim Kurumu Mezunu Olmayan, Okuma-Yazma Bilen Nüfus: Azerbaycan'da 1999 yılında 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus miktarı 7.052.686 olup (bu nüfusun 3.414.076'ı erkek, 3.638.610'u kadındır), bu nüfusun 813.134'ü henüz bir öğrenim kurumunu bile bitirmemiş olmasına rağmen okuma-yazma bilmektedir. Yani, ülke nüfusunun % 11.53'ü bir öğrenim kurumu mezunu olmasa da okuma-yazma bilmektedir. Miktar ve oranın bu kadar yüksek olması, tabii ki doğal olarak 06-10 yaş grubundaki nüfusun henüz bir öğrenim kurumu mezunu olamaması, ancak okuma-yazma öğrenmesinden kaynaklandığıdır.

İlkokul Mezunu Nüfus: Son olarak yapılan 1999 yılı nüfus sayımına göre Azerbaycan nüfusunun 900.058'ini başka bir deyişle % 12.76'sini ilkokul mezunları oluşturmaktadır (Şekil 2). Diğer taraftan ilkokulu bitirenlerin miktar ve oranı, nüfus artışına göre her geçen yıl farklı değerler göstermektedir. Çünkü zorunlu olarak herkes ilkokulu bitirdiğinden, ilkokul mezun oranı o yaştaki nüfus miktarına bağlıdır (Seferov, 2004).

Ortaokul Mezunu Nüfus: Azerbaycan'da 1999 yılı verilerine göre ülke nüfusun 917.891'i ortaokul mezunudur. Yani, ülke nüfusunun liseden sonra ikinci büyük çoğunluğunu ortaokulu bitirenler oluşturmaktadır. Şöyle ki, Azerbaycan nüfusunun % 13.01'i ortaokul mezunudur (Tablo 6). Öte yandan, ortaokulu mezunlarının oranı nüfus artışına paralel olarak değişim göstermektedir. Çünkü zorunlu olarak herkes ortaokulu bitirdiğinden, ortaokul mezun oranı o yaştaki nüfus miktarına bağlıdır. Bilhassa herkesin zorunlu olarak 9 yıllık eğitim alması ülkenin istikrarlı bir şekilde kalkınabilmesi açısından önemli sayılacak bir olgudur.

Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi

Tablo 6. Azerbaycan'da 6 yaş üstü nüfusun öğrenim durumu ve cinsiyete göre dağılımı

Okur-Yazar	Toplam		Erkek		Kadın	
	Nüfusu	%	Nüfusu	%	Nüfusu	%
Okuma-Yazma Bilmeyen	127.560	1.80	46.560	1.36	81.000	2.22
Okuma-Yazma Bilen *	813.134	11.53	400.946	11.74	412.188	11.33
İlkokul	900.058	12.76	422.305	12.36	477.753	13.13
Ortaokul	917.891	13.01	408.015	11.95	509.876	14.01
Lise	2.809.723	39.83	1.306.329	38.26	1.503.394	41.32
Yüksekokul	677.182	9.60	334.138	9.79	343.044	9.43
Üniversite	571.803	8.10	332.239	9.73	239.564	6.58
Diğer **	235.335	3.36	163.544	4.80	71.791	1.98
Toplam	7.052.686	100	3.414.076	100	3.638.610	100

Kaynak: ATN, 2000 ve ADIK, 2001'den yararlanılarak (* Bir öğrenim kurumu mezunu olmayan, ** Mesleki ve Yüksek Eğitimli Nüfus)

Lise Mezunu Nüfus: Azerbaycan'da 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus miktarı 1999 yılı verilerine göre 7.052.686 olup (bu nüfusun 3.414.076'ı erkek, 3.638.610'u kadındır), bu nüfusun 2.809.723'ü lise mezunudur. Kısacası ülke nüfusunun büyük çoğunluğu yani % 39.83'ü liseyi bitirmiştir. Ayrıca lise mezunu nüfusun 1.306.329'u erkek, 1.503.394'ü kadındır. Öyle ki, erkeklerin % 38.26'sı, kadınların ise % 41.32'si liseyi bitirmiştir (Tablo 6). Öte yandan son yıllar liseyi bitirenlerin oranı az da olsa azalmakta, buna karşın bir üst yüksek öğrenim kurumu olan yüksekokul ve üniversiteyi bitirenlerin oranları artmaktadır.

Yüksekokul Mezunu Nüfus: Azerbaycan'da 1999 yılı verilerine göre, ülke nüfusun 677.182'si yüksekokul mezunudur. Yani, ülke nüfusunun % 9.6'sı yüksekokul bitirmiştir. Toplam yüksekokul mezunu içinde 334.138 erkek, 343.044 kadın bulunmaktadır. Kısacası erkeklerin % 9.79'u, kadınların ise % 9.43'ü yüksekokul mezunudur (Şekil 2). Başka bir deyişle, yüksekokul mezunu nüfusun % 49.34'ü erkek, % 50.66'sı kadındır.

Üniversite Mezunu Nüfus: Ülkenin kalkınmasında etkili olan en önemli unsurlardan biri nüfusun eğitim düzeyidir. Üniversitelerde iyi eğitilmiş, üretken insan gücü, teknoloji ve bilgi çağını yaşayan günümüz dünyasında büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, yüksek eğitim ve öğretim için yapılan tüm yatırımlar, ülkenin ekonomik ve toplumsal gücünü artırır.

Azerbaycan'da 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus toplamı 1999 yılında 7.052.686 olup, bu nüfusun 571.803'ü üniversite mezunudur. Yani, ülke nüfusunun % 8.1'i üniversite çıkışlıdır. Bu toplam üniversite mezunu içinde 332.239 erkek, 239.564 kadın bulunmaktadır. Kısacası erkeklerin % 9.73'ü, kadınların ise % 6.58'i üniversite mezunudur (Tablo 6). Ayrıca üniversite mezunu nüfusun % 58.1'i erkek, % 41.9'u ise kadındır.

Öte yandan son yıllarda üniversite bitirenlerin oranı artmaktadır. Bu da ülkenin istikrarlı bir şekilde kalkınabilmesi açısından sevilecek bir olgudur.

Çünkü eğitim seviyesi yükselen bir toplum, ülkenin büyüme ve gelişmesinde olumlu rol oynar.

SONUÇ

Araştırma alanı olan Azerbaycan'da nüfusun eğitim durumunun tarihsel süreç içerisinde çok fazla değişime uğradığı bilinmektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra tüm sektörler gibi, Azerbaycan eğitimi de çok zor bir durumla karşılaşmıştır. Ülkedeki ağır ekonomik durum ve Ermenistan ile süren savaş, doğal olarak eğitimi de olumsuz etkilemiştir. Yani, savaşlar, göçler ve 20. yüzyılda 4 defa alfabe değişikliği Azerbaycan nüfusunun eğitim durumunu çeşitli dönemlerde olumsuz etki yapmıştır.

Azerbaycan'da son olarak yapılan nüfus sayımına göre 6 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde okuma-yazma bilenlerin % 98.2 (erkeklerin % 98.6'ı, kadınların ise % 97.7'i) gibi oldukça yüksek bir değer oluşturduğu görülmektedir. Ayrıca erkek nüfusun % 1.36'sı, kadın nüfusun ise % 2.22'si okuma-yazma bilmemektedir. Nitekim kadın ve erkek nüfus arasındaki okuma-yazma oranında önemli bir farklılık yoktur. Bilhassa bu durum Sovyet Dönemi'nde uygulanan eğitim sistemi ile alakalıdır.

Öte yandan ülkede bağımsızlık sonrası 1999 yılı nüfus sayımına kadar geçen 8 yıllık süre içerisinde bütün eğitim kademelerinde mezun sayısı artmıştır. Bu artışın sebeplerinden biri nüfusun artışı, bir diğeri de okullaşma oranının artmasıdır. Azerbaycan'da okullaşma oranının artması, bilhassa ilk, orta ve yüksek öğretim okullarının sayısının artışıyla doğru orantılıdır.

Azerbaycan'da okuma-yazma bilen 6 yaş üstü nüfusun bitirilen son öğrenim kurumları içerisinde en büyük payı liseyi bitirenler oluşturmaktadır. Şöyle ki, 1999 yılı verilerine göre liseyi bitirenlerin % 39.83'lük oranına karşın, ortaokulu bitirenler % 13.01, ilkokulu bitirenler % 12.76, yüksekokul bitirenler % 9.6, üniversiteyi bitirenler ise % 8.1'lik bir oran göstermektedir.

Son yıllarda lise bitirenlerin oranı azalmakta, buna karşın bir üst yüksek öğrenim kurumu olan yüksekokul ve üniversiteyi bitirenlerin oranları artmaktadır. Bu da sevinilecek bir olgudur. Çünkü eğitim beraberinde yüksek teknolojiyi getirir. Yani, iyi eğitim görmüş insanlar bilimsel araştırmalar yapar ve çıkan sonuçları, teknik bilgiye dönüştürerek uygulama alanına koyarlar. Bu nitelikteki nüfusa sahip olan ülkeler, önemli gelişmeler kaydedip pek çok alanda güçlü duruma gelirler.

Azerbaycan'da okuma-yazma bilen nüfusun bitirdikleri son öğrenim kurumları, cinsiyete göre de değişimler göstermektedir. Şöyle ki, genel eğitim (ilkokul, ortaokul ve lise) kurumlarını bitirenler içerisinde kadınların oranı erkeklere göre daha yüksektir. Bu da kadın nüfusun bir üst öğrenim kurumuna (özellikle de lise sonrası) devam etmelerinin, erkeklere oranla daha düşük olduğudur. Böylece yüksek öğrenim kurumuna devam edenler içerisinde erkekler daha yüksek oran içermektedir. Örneğin son nüfus sayımı olan 1999 yılı verilerine göre erkeklerin % 9.8'i, kadınların 9.4'ü yüksekokul bitirirken, erkeklerin % 9.7'i, kadınların ise % 6.6'ı üniversiteden mezun olmuştur.

Azerbaycan Nüfusunun Eğitim Açısından Analizi

Sonuç olarak doğal ortamın birtakım zenginliklerinden, nimetlerinden faydalanma, ancak insan gücüyle olmaktadır. İnsanın doğal ortamdaki etkinliği ise, sayısı yanında, kültürel, ekonomik ve teknik seviyesi ile yakından ilgilidir. Başka bir deyişle doğal ortama hakim olmak, potansiyelinden yararlanmak ve doğal ortamın bazı özelliklerini değiştirmek eğitilmiş insan gücü ile olmaktadır.

Günümüzde Azerbaycan'da akademik unvanı olanların toplam sayısı 10.000 dolayındadır. Sonuç olarak, yüksek öğretim sonrası akademik eğitim görenler, sayı ve oranları bakımından gelişmiş ülkelere göre düşük olmasına karşın, gelişmekte olan ülkelerin çoğundan yüksektir. Nitekim Azerbaycan geçmiş dönemde insangücü planlaması bakımından başarısız kalmıştır. Bazı bilim dallarında talep fazlası insangücü görülürken (fen, sosyal ve beşerî bilimlerde) modern işletme, iktisat ve birçok mühendislik dalında insangücü sıkıntısı çekilmektedir.

Böylece Azerbaycan'da özellikle fen dallarında yetişmiş insangücü beyin göçüne hazır bir potansiyel olarak görülmektedir. Daha iyi çalışma ve ekonomik şartları sağlayacak bir ülkeye göç etme yaygın bir arzu haline gelmiştir. Sonuçta son 10 yıl içerisinde birçok Azerbaycanlı bilim adamı başta Türkiye, Ortadoğu ülkeleri olmak üzere Avrupa ve Amerika'da yaşamaya başlamıştır.

Sonuç olarak, dinamik bir öge olan nüfusun dinamizmini etkin halde tutabilmesi için, iyi eğitilmesi gerekmektedir. Böylece bu değerlendirmeler ve yorumlar ile Azerbaycan nüfusunun eğitim açısından günümüzdeki durumu belirtilmeye, gelecek hakkında bazı tahminlerde ve yorumlarda bulunarak geleceğe ışık tutulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

ADİK, (1999), **Azerbaycan'ın İstatistik Göstergileri** (Statistical Yearbook of Azerbaijan). Seda Neşriyatı, Bakü.

ADİK, (2001), **Azerbaycan'ın Regionları**, Seda Neşriyatı, Bakü.

ADİK, (2004), **Azerbaycan Rakamlarda** (<http://www.azstat.org>) Bakü.

ATALAY, İbrahim, (2000), **Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği**. Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.

ATN, (2000), Azerbaycan Respublikası Tehsil Nazirliyi, Tahsil Problemleri Üzre Respublika Elmi-Metodik Merkezi. **Azerbaycan Respublikası Ümumtehsil Mektepleri (Genel Eğitim Kurumları) Üçün Tedris Planları**. Tehsil Neşriyatı, Bakü.

BULDAN, İsmail - OBAN (ÇAKICIOĞLU), Raziye - BİLGİN Aydan (2004), **Lise I / 9.Sınıf Coğrafya Eğitim Programının İçerik ve Zaman Açısından Değerlendirilmesi, Avrupa Birliği Ülkeleriyle (İngiltere Örneği) Karşılaştırılması**. I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi, (15-17 Mayıs 2003, İzmir), Ankara.

ELİYARLI, Süleyman, (1996), **Azerbaycan Tarihi**. Bakü Devlet Üniversitesi Neşriyatı, Bakü.

EMİNOV, Zakir, (2002), **Azerbaycan'ın Fiziki ve İktisadi Coğrafyası**. Azerbaycan Elmler Akademiyası Coğrafya İnstitutu Neşriyatı, Bakü.

- ERGÜN, Muammer, (1996), **Azerbaycan Eğitim Sistemi**. Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- ESGEROV, Şahlar, (2003), **Tehsilimiz Dünen Bugün Sabah**. Azerbaycan Neşriyatı, Bakü.
- TİKA, (1995), **Azerbaycan Ülke Raporu**. Ankara.
- TCBB, (1999), **Azerbaycan Cumhuriyetinde Eğitim**. Türkiye Cumhuriyeti Bakü Büyükelçiliği Eğitim Müşavirliği Yayınları, Bakü.
- SEFEROV, Rehman, (2004), **Azerbaycan Nüfusunun Yapısal Özellikleri ve Eğitim Açısından Analizi**. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Konya.